

*Makalenin Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

*Geliş Tarihi / First Received: 01.11.2023

*Kabul Tarihi / Accepted: 24.11.2023

*Atıf Bilgisi: Güngör, A. (2023). "Qan Şeňgel Ahmet Baytursınulı'nın Son Mektubu". Hars Akademi, 6 (2), 191-205.

*Citation: Güngör, A. (2023). "Qan Şeňgel Ahmet Baytursınulı's Last Letter". Hars Akademi, 6 (2), 191-205.

QAN ŞEŊGEL AHMET BAYTURSINULI'NIN SON MEKTUBU

*Ahmet GÜNGÖR**

Öz

Bolşevizm ihtilali öncesi ve sonrası Kazak halkı, var olma uğruna verdiği mücadelede birçok aydınını kaybetmiştir. Eğitim, bilim yolunda bağımsız Kazak halkı için canını feda edenler arasında ilk akla gelenlerden biri de Ahmet Baytursınulı'dır.

Zamanın iktidarı tarafından milliyetçilikle suçlanan Baytursınulı kovuşturma, soruşturmalar sonucu dört kez zindanlara atılarak cezalandırılır ve kurşuna dizilir.

Güftesini Kamitbek Musabayulı, bestesini Nagaşibay Alıpısulı'nın yaptığı "Qan Şeňgel" ya da "Ahmet Baytursınulı'nın Son Mektubu" adlı eser, dombıranın hüznünlü tınılarıyla buluşup sözden notalara, notalardan görsel-işitsel sanata dönüşürken zor ve çetin bir tarihi döneme de ışık tutmaktadır. Bu yalnız Ahmet'in değil, o dönemin Kazak aydınlarının geleceğin aydın Kazak toplumunun inşasında kan ve gözyaşıyla verdikleri kararlı, çetin mücadelenin saz, sanat ve edebiyatta yekvücut bulmuş halidir.

Şüphesiz bu hikâyede Ahmet Baytursınulı'nın yanı sıra Magcan Cumabayulı, Muhtar Awezov, Şakerim Kudayberdiulı vd. Kazak aydınlarının çetin, kararlı ve eşsiz çabası vardır.

Ölümünden sonra uzun yıllar adı, eserleri yasaklı Ahmet Baytursınulı ancak 1986 yılında mahkeme kararıyla aklanır. Zindanlarda mahkûmken, yasaklıyken dahi Kazak halkının dili ve gönülünden düşmeyen Baytursınulı'nın adı enstitülere, üniversitelere, sokaklara, kütüphanelere verilerek ölümsüzleşir.

Bugün her Kazak çocuğu anaokulu ya da ilkokula adımını attığında Ahmet Baytursınulı'nın adını öğrenir, sevgi ve saygısını yüreğinde taşır.

Anahtar Sözcükler: Qan Şeňgel, Ahmet Baytursınulı, Fayzollah Satıbalduı, Kamitbek Musabayulı, Nagaşibay Alıpısulı.

QAN ŞEŊGEL

AHMET BAYTURSINULI'S LAST LETTER

Summary

Before and after the Bolshevism revolution, the Kazakh people lost many intellectuals in their struggle for existence. Among those who sacrificed their lives for the independent Kazakh people for the sake of education and science, one of the first people who comes to mind is undoubtedly Ahmet Baytursınulı.

Because of his efforts and efforts towards science and education, he was accused of nationalism by the government of the time. Because of the prosecution and investigations, he is punished by being thrown into dungeons four times and shot.

The work called "Kansengel" or "Ahmet Baytursınulı's Last Letter", with lyrics by Kamitbek Musabayulı and composition by Nagaşibay Alıpısulı, turns into an immortal epic. This is the sole embodiment of saz, art and literature, not only Ahmet, but also the determined and tough struggle of the Kazakh intellectuals of that period, with blood and tears, in the construction of their own people and the enlightened Kazakh society of the future.

The work called "Ahmet Baturısnulı's Letter", which meets the sad tones of dombra and transforms from words into notes and from notes into a visual art, turns into a historical source as a literary work and a witness to the national struggle of the intellectuals of the period.

Undoubtedly, in this story, besides Ahmet Baytursınulı, Magcan Cumabayulı, Muhtar Awezov, Şakerim Kudayberdiulı etc. Kazakh intellectuals have a tough and determined struggle.

Ahmet Baytursınulı, whose name and works were banned for many years after his death, was only acquitted by a court decision in 1986. The name of Baytursınulı, who remained on the lips and hearts of the Kazakh people even when he was imprisoned in dungeons or banned, was immortalized by being given to institutes, universities, streets and libraries.

Today, every Kazakh child learns the name of Ahmet Baytursınulı when he steps into kindergarten or primary school and carries his love and respect in his heart.

Key Words: Qan Şeňgel, Ahmet Baytursınulı, Fayzolla Satıbalduı, Kamitbek Musabayulı, Nagaşibay Alıpısulı.

* Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Giresun. gungorelda@hotmail.com /
ORCID: 0000-0003-4098-1088

Giriş

Çağdaş Kazak dili ve edebiyatının temellerini atan, Kazak dil biliminin kurucusu, eğitimci, gazeteci, folklorcu ve aydın yazar Ahmet Baytursınulı 1873 yılında Kazakistan’ın Torgay eyaleti, Tosın kasabası, Sarıtübek köyünde dünyaya gelir. Köklü bir aileye mensup Baytursınulı Orta Cüz, Argun boyundandır. Babası Baytursın Şoşaşakulı Kazak beylerinden Ümbetay Batır’ın torunudur.¹

İlk eğitimini köyünde klasik medrese usulü ders veren molladan alır. 1886 yılında iki sınıflı Kazak-Rus okuluna girer. Bu dönemde sakıncalı adam görülen babası Çar hükümetince Sibirya’ya sürülür. Babası onun iyi eğitim almasını ister.

Qan Şeňgel şiirinde babasının sürgünden sonra topraklarına dönüşünü Kızıl Orda zindanlarından aynı heyecanla dile getirir.²

Сағынтты мені сүйікті мекен,
Түсіме кірді апам мен көкем.
Он сегіз жылға сотталған еді-ау,
Патшаға қарсы-ай күрескен әкем.

Özletti beni sevgili yurdum
Düşüme girdi anam ile atam
On sekiz yıla mahkûm edildi
Çar’a karşı direnen ulu babam.

Мерзімін өтеп, қайтқанда елге,
Қарсы алдық шығып, жазира белге.
Ақ көлім саған жеттім бе шын деп,
Топырақты сүйді жата қап жерге.

Görevini bitirip döndü yurduna
Karşıladi onu bozkırın belinde
Hey Ak Gölüm sana kavuştum mu diye
Toprağını öptü kapaklanıp yere.

Torgay’daki okulunu bitirdikten sonra 1891 yılında Orenburg’daki öğretmen okuluna yazılır. Kısa bir dönem Aktöbe ve Kostanay köy okulları ve Kazak-Rus okullarında öğretmenlik yapar.

Baytursınulı için 1896 yılı, düşünce dünyasında dönüm noktasıdır. Kazak folkloru, etnografyası ve dili üzerinde çalışmalar yapan Çuvaş Türkü Alekterov ile tanışır. N.İ.İlminskiy ve diğer tarihçi etnografların Kazak ve Orta Asya Türklüğünün eğitim ve bilimine katkılarından ziyade esas amaçlarının misyonerlik asimile çalışmaları olduğunu fark eder. Bütün açık ve gizli emelleri bertaraf etmenin tek yolunun ancak eğitim yoluyla olabileceğini anlar. 1896-1907 arası Karkaralı’da kalır, Rus-Kazak okullarında öğretmenlik yapar.

1905 ihtilali değişim ruhu ve milliyetçilik akımlarına zemin hazırlar. 1907 yılında Kazakların siyaset, eğitim hakları talepleriyle ilgili resmi kurumlara yazılar yazar. Neticesinde Karkaralı hapishanesine gönderilir. Doğal bir pedagoji niteliğindeki İ. Krilov’un *Kırk Misal* adlı eserini Kazakça’ya çevirir. 1909 yılında Semey’de tekrar tutuklanır. 1910 yılı Orenburg’a sürgün edilir. Bu arada *Masa* (Sivrisinek) adlı şiir kitabını yazar. Mirjakıp Dulatulu’nun *Uyan Kazak* adlı eserinden sonra adeta bağımsızlık ve hürriyetin sembolüne dönüşen kitap, Kazak gençleri ve aydınları üzerinde derin etki bırakır.

Kazak aydınları *Aykap* dergisinde milli duyguları içeren yazılarını yazmaya devam ederler. *Aykap* dergisinin ardından Alihan Bökeyhanulı, Mirjakıp Dulatulu’yla 2 Şubat 1913 tarihinde *Kazak* gazetesini yayımlamaya başlar. Haftada bir kez yayımlanan gazetenin tirajı yıldan yıla artar. Milli şuurun yükselmesi ve

¹ Ahmet Baytursınulı ile ilgili Türkiye’de yüksek lisans, doktora tezleri, makaleler ve kitaplar yayımlanmıştır: Sertan Alibekiroğlu (2005). Kazak Alimi Ahmet Baytursınulı’nın Hayatı ve Eserleri, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Gülnar Kokubassova (2009). Ahmet Baytursınov (Hayatı, Dilçiliği ve Edebiyat Araştırmacılığı), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Türk Dili ve Lehçeleri Bilim Dalı, Doktora Tezi; Kanat Moldatayev, “Ahmet Baytursınov”, Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Sayı: 15, Ekim 1997; Nergis Biray, “Ahmet Baytursınov ve Eserleri (1873/1937)”, PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 5, Nevşehir, 1999, s. 10-16; F. Tamir, “Ahmet Baytursınov ve 1926 Bakü Türkoloji Kongresi”, 1926 Bakü Türkoloji Kongresinin 70. Yıl Dönümü Toplantısı, 1999, Ankara, s. 115-119; Hüseyin Köbey, “Kazak Dil Bilgini Ahmet Baytursınov”, (Çev. Ali Abbas Çınar), Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, TDK Yay., Ankara, Güz-2002, Sayı: 14, s. 223-234; Nergis Biray, “Ahmet Baytursınulı’na Göre Kazak Türkleri Yazılı Edebiyatının Dönemleri ve Türleri”, Milli Folklor Dergisi 68, (Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL Armağanı), Kış, 2005, s. 67-78; Nergis Biray, “Kazak Bozkırında Başkaldırı ve İsyanın Sesi”, Gazi Türkiyat, Ankara, Bahar 2015, 16: 1-14; Emin Özdemir, “Ahmet Baytursınov’un Hayatı ve 20. Yüzyılın Başında Kazakistan’da Eğitim Faaliyetleri İçindeki Yeri”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 22, Kütahya, 2008; Gülnar Bozımbaykızı Saıgy, “Ahmet Baytursınov ve Kazak Ceditçiliği”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE), Sayı: 4/1, Erzurum, 2015; Cemile Kınacı Baran, “Alaş Aydını Ahmet Baytursınulı (1872-1938) ve Edebiyata Hizmeti: ‘Edebiyat Tanıtıkış’ Kitabı”, Kardeş Kalemler, 2022; Nergis Biray, Ahmet Baytursınulı Şiirleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi, Bilgeoğuz Yayınları, 2011; Nergis Biray, Ahmet Baytursınulı Hakkında Yazılar ve Makaleleri, Bengü Yayınları, Ankara, 2022; Kardeş Kalemler, Ahmet Baytursınulı Özel Sayısı, Sayı: 189, Eylül, 2022; Onur Balcı, Ahmet Baytursınulı 23 Ağıt (23 Joqtaw), Akademi Yayınları, 2023.

² Şiir, ilk *Tün cer Ayasya*’da (1989), daha sonra diğer gazetelerde yayımlanmıştır. Eserin Kazakça’dan Türkiye Türkçesine aktarımını makale yazarı yapmıştır.

dayanışma ruhunun gelişmesinde bu gazete önemli rol oynar. Mustafa Çokay’ın da katılımıyla 1916 (Ürkün) İsyanı, şubat ve ekim ihtilalleri gibi olaylarda Kazak halkının tek bir fikir ve ideal etrafında birleşmesi ve hareket etmesine öncülük ederler. 1918 yılında kapatılıncaya kadar 256 sayısı çıkan gazete, Alaş Partisinin kurulmasıyla partinin resmi organına dönüşür.

1921-1926 yılları arası Almatı Kazak Memleket Üniversitesine davet edilir, Kazak Dili ve Edebiyatı profesörü olarak görev yapar.

Ahmet Baytursınulı da 1 Haziran 1929’da halk düşmanı suçlamasıyla gözaltına alınır. 2 Haziran’da tutuklanarak Arhangelsk’e ve sonra Sibiryaya sürgün edilir. 1934 yılı Sibiryaya’dan döner. Ancak sakıncalı vatandaş sıfatıyla Almatı’da hiçbir iş verilmez. Ailesiyle tecrit edilmiş halde açlığa, sefilliğe mahkûm edilir.

8 Ekim 1937’de tekrar tutuklanır. Bazı kaynaklara göre 8 Aralık 1937’de bazılarının göre de 9 Ekim 1938’de Torgay kasabası, Cangeldi köyünde kurşuna dizilerek katledilir. Adına ve eserlerine yasaklar konur. Tarih ve edebiyat kitaplarından adı çıkarılır. Ancak Kazak SSR mahkemesinin 4 Kasım 1988 yılında aldığı nihai kararlar M. Cumabayulı, C. Aymavıtulı, M. Dulatulı gibi o da aklanır. Adı üniversite, enstitü, okullar, kütüphane ve caddelere verilerek ölümsüzleştirilir.

QAN ŞEŊGEL

Qan Şeňgel,³ Sibiryaya’nın soğuk kamplarına sürülen, dört kez mahkûm edilip zindanlara atılan, eğitimci, münevver Ahmet Baytursınulı’nın bilim yolundaki çetin mücadelesi ve bu uğurda soruşturma, konuşmalarını hiçe sayan hazin hikâyesinin söz sanatı ve notalarla buluşup ölümsüzleştiği bir eserdir.

“Qan şeňgel”, “Ahmet Baytursınulı’nın Ağıtı” ya da “Şair Fayzolla’ya Mektup” adıyla bilinen *Ahmet Baytursınulı’nın Son Mektubu* adlı eserin güftesi Kazakistan’ın Torgay, Amankeldi, Tobıl ve Kostanay bölgesinde tanınan ve sevilip sayılan şair ve gazeteci Kamitbek Musabayulı, bestesi de Nagaşibay Alpisulı’na aittir. Daha önce yazdığı *Mirjakıp’ın Son Monoloğu*, *Ahmet’in Monoloğu*, *Muhtar’ın Monoloğu*, *Koılybay’ın Vedası*, *Bağımsız Kazakistan*, *Buhar Jıraw ve Abılay Han*, *Bayge*, *Serçe Toprağı*, *Akjol*, *Akançakanın İzinde*, *Alaş-Orda Rüyası*, *Taraz*, *Şakak Janibek*, *Gaziz Hacı*, *On yedi* vd. eserlerinin bazıları bestelenmiş ve halk tarafından ilgiyle okunup dinlenen klasik eserlere dönüşmüştür. Kostanaylı sanatçı Abzal Alpisulı, Nurdavlet Toyşın ve Amankeldi Seyıthan da dombrasıyla bu eserin icrasını yapmışlardır.⁴

Ahmet Baytursınulı hakkındaki şiir (Ahmet Baytursınulı’nın henüz resmi mahkeme ve kurumlarca aklanıp itibarının verilmediği dönemde) “Qan Şeňgel” adıyla ilk yerel gazete *Tün cer Ayasya*’da (1989), ardından ulusal gazetelerde yayımlanmıştır.

Doksan dörtlükten oluşan eser, onluk hece (3+2+2+3) ölçüsü ve a+a+a+a, a+a+b+a kafiyeli biçimde Ahmet Baytursınulı’nın dilinden Fayzollah Satıbaldıulı’na ithafen yazılmıştır. Kızıl Orda zindanlarından mektubun kime yazıldığı şiirin ilk kıtasında ifade edilmektedir.

Файзолла досым, аса қымбатты
Мұң менен азап жаныма батты
Өтпелі дәуір – өкініш уы
Асау өзендей толқыны қатты.

*Fayzullah dostum, kerem sahibi
Elem ve keder canımı yaktı
Çileli zamanın âh-ü zârı
Azgın, hırçın nehir gibi çarptı.*

İlk dörtlük ve ilk mısradan itibaren halkı için verdiği mücadele, çektiği acılar sürgün ve hapishane yıllarındaki işkence saatlerinin hüznü ve elemi hissedilmektedir. Zindanda düşünmek için vakit çoktur. Doğduğu topraklar, ana babası, kardeş ve halkı hiç aklından çıkmaz. Doğduğu köyün Sarı Arka yeli, gürül gürül akan Sintas nehri, koşturduğu dağ bayırının çamları, çiçek ve yavşanlar ve bir de babasıyla kartalla avcılık yaptığı çocukluk günleri...

Оралып сонда туған жер ойға,
Бір ыстық сезім тарайды бойға.
Сағыныш бауыр анаға деген
Теңеген бір сәт күн менен айға.

*Gelir aklına doğduğun yer sonunda
Kaplar sıcak bir his tepeden turnağa
Hasretlik, kardeş ve ana kucağına
Bedeldir o an, parlak güneş ve aya.*

³ Қан шеңгел (qan şeňgel : Kanlı el, kanlı pençe)

⁴ https://www.youtube.com/watch?v=LJ9_8eRHf5E, <https://www.youtube.com/watch?v=w8vr-bRGs68>

Сен мұны досым, жаныңмен түсін	<i>Aziz dostum beni iyi düşün ve anla</i>
Барады күйіп, жалын боп ішім.	<i>Kararıyor bahtım, kavruluyor kaderim</i>
Сағындым елді, жерімді және	<i>Özledim halkımı, yurt ve memleketimi</i>
Сағындым тіпті-ай аң менен құсын.	<i>Özledim suyunu, semadaki kuşunu.</i>

Boşevizm Devrimi Çarlık Rusyası’ndan sonra halkların toprak mülkiyeti, kendi kaderlerini tayin ve özgürlük rüzgârları Rus aydınlarının yanı sıra diğer halkların aydınlarını da derinden etkiler. Ahmet Baytursınulı Moskova’da Lenin’le bir araya gelir, Kazak halkının eğitimi, kendi kaderini tayin etme, toprak mülkiyeti gibi konuları konuşurlar. Lenin onu Kazak eğitim komiseri olarak memleketine gönderir.

Мәскеуде онымен кездесіп едім,	<i>Onunla Moskova’da tanıştım</i>
Шешіліп ұзақ сөйлесіп едім.	<i>Uzun uzun hasbihal eyledim</i>
Халқымның айтып арзу-арманын,	<i>Söyledim halkımın his ve dileklerin</i>
Ортақ тілекке үндесіп едім.	<i>Aynı fikir ve hedefte karar verdim.</i>

Алды кең екен сыр алысқанға,	<i>Aklın yolu birmiş konuştuğunda</i>
Ұлттық мұратты шын ұғысқанға,	<i>Ulusun ideali var olduğunda</i>
Халық ағарту комиссары боп,	<i>Halk eğitim komiseri olarak</i>
Бар деді маған Қазақстанға.	<i>Var git dedi bana Kazakistan’a</i>

Lenin döneminden sonra her şey ters yüz olur. Kazaklara ait toprak mülkiyeti, her halkın kendi dilinde özgürce eğitim hakkı vd. konular rafa kaldırılır. Bir anda baskılar, Kazak aydınları ve halkının üzerine çökmeye başlar. Sovyet sisteminin acımasız keskin tırpanı Kazak ziyalılarına doğru harekete geçer. Ahmet Baytursınulı’nın da aralarında bulunduğu ziyalılar bu baskı, cebir ve şiddete karşı hayatları pahasına çetin bir mücadele verirler. Kovuşturma, soruşturmaların ardından hapsilere atılır, sürgünlere gönderilirler.

Kazak aydınları Alaş çatısı altında bir araya gelir. Baskı, zulüm ve sefaletten tek kurtuluş yolunun eğitim ve bilim olduğu inancıyla gazete, dergiler çıkarırlar. Modern okullar açarak Kazak çocuklarını okutma seferberliği başlatırlar. Alaş, geleceğin aydın Kazakistanının rüyası, hülyasının kurulduğu, plan programlarının yapıldığı, siyasi mefkurelerin doğup büyüdüğü bir ocağa dönüşür.

Бодандықтың түнегін Алаш,	<i>Esaretin paslı zincirini Alaş</i>
Жарады бір күн жүрегім Алаш.	<i>Şüphesiz kıracak bir gün canım Alaş</i>
Кек кернесе о дүниеде де,	<i>Öç kinimiz kalsa da âhir dünyaya</i>
Тілерміз біз де тілегін Алаш.	<i>Bil ki senin sözün, sözümüzdür Alaş.</i>

Kendisi kör zindanlarda olsa da ruhuyla kader birliği ettiği Muhtar Awezov, Magcan Cumabay, Saken Seyfullin ile yine o kutsal Alaş bayrağının dalgalandığı Alaş otağındadır. Kızıl Orda’da dördüncü kez atıldığı zindandan bir daha çıkamayacağını bilmesine rağmen hep dışarıdaki Kazak aydınları, yoldaşlık ettiği arkadaşları için endişelenir.

Baytursınulı zindanlarda yaşadığı sıkıntılar, tarifsiz acı ve ızdıraplarını en etkili ve en çarpıcı şu dörtlülle ifade eder:

Жегенім – желім, ішкенім – ірің,	<i>Yediğim yaldır, içtiğim irin</i>
Түсінер түбі халқым – пірім.	<i>Beni bilir, anlar yüce halkım</i>
Басты кінә боп тағылды-ау, халқам,	<i>Baş suçlu diye takıldı halkam</i>
Сүйгенім өзін ұлтымның тілін.	<i>Bastım bağrıma halkımın dilin</i>

Dört kez zindana atılması, sürgüne gönderilmesi, onlarca kovuşturmalara rağmen sarsılmaz bir irade ve azminden hiçbir şey kaybetmeyen Ahmet, Kazak halkının aydınlık geleceğine, gençlerine inancı tamdır. Haksız ve mesnetsiz iddialarla kendisine saldıran Stalin ve Goloşkin’i hiç affetmez, Sovyet rejimine kalemi, kâğıdı ve bütün benliğiyle meydan okur, asla pes etmez. Ancak “Halk Düşmanı” yaftası onun yüreğini hep kanatır, ruhunu derinden sarsıp sızlatır. Bir de Sovyet rejimiyle iş birliği yapan birkaç Kazak bürokratın tahkir ve saldırıları onu kahreder, bir türlü kabullenemez. Bu yerli iş birlikçilerinin “Kazakça ders kitapları yazdı, Arap harflerini başımıza bela etti, Kazak, Kazak diye başımızı şişirdi, Kazak kızlarını aşağıladı vd.” iftiralara karşı cesurca direnir. Yetmiş beşinci dörtlükten seksen beşinci dörtlüğe kadar yerli işbirlikçilerin kendisine karşı yürüttüğü haksız ve yersiz iddiaları bir bir sıralar.

Өтірік деп айтшы осының бәрі,
Болмайды енді қулығың дәрі.
Бетін бояған халық жауысың,
Өмір сүрмейсің сен мұнан әрі.

*Hadi yalan de söyle, bunların hepsi
Hinliğinin foyası meydana çıktı
Sensin halk düşmanı ve yüzü maskeli
Ömür süremezsın artık bundan arı*

Осылай деп бір қанқұйлы қазақ,
Төндірді менің басыма тозақ.
Дедім мен оған білгенінді істе,
Бола алман енді сендерге мазақ.

*İşte böyle öfke kin kusan bir Kazak,
Kurdu başıma tuzak üstüne tuzak
Dedim elinden geleni ardına koyma
Zinhar olamam size artık oyuncak.*

Fayzollah, Ahmet Baytursinuli gibi Belomorkanal'da Mircakıp Dulatuli, Magcan Cumabayuli ve Mirzagazi Espoluli da Magadan'da demir parmaklıklar ardında çileli bir hayat geçirmiştir. Akan'la mektuplaştıklarına dair kesin tarihi kayıtlar bulunmasa da söz konusu eserin zamana tanıklık etmesi, edebi, estetik ve içeriği itibarıyla Kazak gençliği üzerinde güçlü ve derin bir etki bıraktığı açıkça görülmektedir.

АХМЕТ БАЙТУРСИНУЛИ'НИН SON MEKTUBU

Файзолла досым, аса қымбатты
Мұң менен азап жаныма батты.
Өтпелі дәуір – өкініш уы
Асау өзендей толқыны қатты.

*Fayzullah dostum, kerem sahibi
Elem ve keder canımı yaktı
Çileli zamanın âh-ü zârı
Azgın, hırçın nehir gibi çarptı.*

Өзіңе аян өмірім, ісім.
Көрдім ғой бейнет туған ел үшін.
Жабылған нақақ жаланы ойлаумен
Өзегім күйіп, өртенеді ішім.

*Sana malum ömürüm ve işim
Halkımın cevr-ü cefasın çektim
Gizli saklı, haksız iftiralarla
Sızlıyor bedenim, yanıyor içim.*

Ойсоқты болып қатты ғой басым,
Көзімнен көл боп ақты ғой жасым.
Сергелдең кешіп, сарғайып санам,
Төбемнен тура түсті ғой жасын.

*Derin düşüncelerle döndü başım
Göl olup aktı kanlı gözyaşım
Bitap bitkin düştüm, gitti aklım
Döküldü kaynar kazan baştan aşağı.*

Көбейген шақта сақалдың ағы,
Кетті ғой тайып ағанның бағы.
Темір құрсаулы түрмеге мынау
Төртінші рет мен қамалдым тағы.

*Olgun çağda saç sakal ağardı
Uçup gitti, ağabeyinin bahtı
Demir parmaklı zindana işte
Dördüncü kez atıldım ben yine.*

Ана сүтімен ақындық дарып,
Жыр жазып едім, отырмын налып.
Халық жауы боп қасірет шеккен
Бүгінде енді мен де бір ғаріп.

*Dile gelip ozanlık yaparken
Oturup, şarkı şiirler yazarken
Halk düşmanı diye hasret çeken
Çilekeş garip, hem de mahzun.*

Езіліп жүрек, егіліп жүйе
Өзіңе-өзің бола алмай не
Енесі өлген ботадай боздап
Өкінесің кеп өзегің күйіп.

*Ezilir yüreğin, kırılır bedenin
Ne elinin, ne dilinin sahibisin
Anasız bota gibi bozlayıp
Ağlarsın, sızlarsın için için.*

Дамылдап бір сәт таба алмай тағат,
Кеттім ғой япыр-ау, қай жерден ағат?!
Түсесің ойға иір де шыыр
Елестеп көзге мақсат пен мұрат.

*Bir anlık huzur için kalmaz tâkât
Kapılırsın girdaba yoktur rahat
Kör kuyularda, düşün de düşün
Hatıralarda maksat ve murât.*

Оралып сонда туған жер ойға,
Бір ыстық сезім тарайды бойға.
Сағыныш бауыр анаға деген
Теңеген бір сәт күн менен айға.

*Gelir aklına doğduğun yer sonunda
Kaplار sıcak bir his tepeden turnağa
Hasretlik, kardeş ve ana kucağına
Bedeldir o an, parlak güneş ve aya.*

Жоқ әлде ғашық жүректің емі,
Бәлкім ол шығар сұлудың теңі.
Мүмкін ол досым, аймалап сүйер
Майдағы мақпал Сарыарқа желі

*Yok, hâlâ âşık yüreğın melhemi
Zahirdir belki o güzelin dengi
Kim bilir dostum, bizi candan sever
Mayısta esen Sariarka yeli.*

Сынтастың терең ағыны сынды
Ұғарсың сүйініш-күйінішіңді.
Жеткізе алмаймын сөзбенен әсте
Дәл осы жолғы-ай сағынышымды.

*Sintas'ın çağıldayan akıntısı
Dinlersin sevincini, kederini
Kelimeler nâmeler kifâyetsiz
Sevda yüklü hasret sancılarımı.*

Сен мұны досым, жаныңмен түсін
Барады күйіп, жалын боп ішім.
Сағындым елді, жерімді және
Сағындым тіпті-ай аң менен құсын.

*Aziz dostum beni iyi düşün ve anla
Kararıyor bahtım, kavruluyor kaderim
Özledim halkımı, yurt ve memleketimi
Özledim suyunu, semadaki kuşunu.*

Жегенім – желім, ішкенім – ірің,
Түсінер түбі халқым – пірім.
Басты кінә боп тағылды-ау, халқам,
Сүйгенім өзін ұлтымның тілін.

*Yediğim yaldır, içtiğim irin
Beni bilir, anlar yüce halkım
Baş suçlu diye takıldı halkam
Bastım bağıma halkımın dilin.*

Болама сұмдық дәл мұнан өткен,
Сталин заңы шықты ғой шектен.
Жауапты орында безбүйрек жандар,
Аяуды білмес мейрімсіз неткен.

*Görülmedi böyle kepezelik ve rezalet
Stalin kanunu duyuldu ta uzaklardan
Sorumlu ciğersiz, ruhsuz memurlar
Merhametsiz ve taş kalpli densizler.*

Тегінде бәрін алған ғой таңдап,
Қол қойдырады азаптап, зорлап.
Сенбейді айтқан сөзіңе адал,
Мазак қылады табалап, қорлап.

*Herkesin ardına bir bir düşüyor
Baskı işkenceyle itirafname imzalattıyor
Doğru söze yüz çevirip, burun kıvrırıp
Alay ve hakaret, bir de aşılıyor.*

Ильич кетті тым ерте сөніп,
Жаңа заманды орната беріп.
Бүгінгі мынау ойранды ой-хой,
Оралып қайта көрсе ғой келіп.

*Lenin çok erken geçip gitti
Yeni zaman ve düzeni kurup
İşte bugünkü şu rezilliği
Tekrar gelip de ah bir görseydi.*

Көрсе ғой шіркін, Ильичтің өзі,
Тартылар еді-ау әр істің тезі.
Тұнжырап туған мұртты көсем,
Қылды ғой әбден халықты мезі.

*Görseydi ya İliç'in kendisi
Girerdi her şey yol yordamına
Anadan lider bıyıklı kösem
Halka verdi tertip, çeki düzen.*

Серпіліп сонда ашылар тұман,
Тыйылар жөнсіз күдік пен күмән.
Кесапат күндер келмекке кетіп,
Туады анық нұрлы бір заман.

*Açılır kara sis, dağılır duman
Son bulur töhmet, iftira ve itham
Bedhaht günler artık geride kalır
Güneş gibi doğar nurlu zaman.*

Қашан да болсын әділдік қымбат,
Партияға мен де болғанмын солдат.
Қатемді түзеп, анықтап жолды,
Алғанмын тұңғыш Ильичтен мандат.

*Her zaman her yerde kutsaldır adalet
Partinin neferiydim şüphesiz elbet
Hatalar bertaraf, aydınlık yolda
Aldım yüce İliç'ten ben de ruhsat.*

Мәскеуде онымен кездесіп едім,
Шешіліп ұзақ сөйлесіп едім.
Халқымның айтып арзу-арманын,
Ортақ тілекке үндесіп едім.

*Onunla Moskova'da tanıştım
Uzun uzun hasbihal eyledim
Söyledim halkımın his ve dileklerin
Aynı fikir ve hedefte karar verdim.*

Алды кең екен сыр алысқанға,
Ұлттық мұратты шын ұғысқанға,
Халық ағарту комиссиары боп,
Бар деді маған Қазақстанға.

*Aklın yolu birmiş konuştuğunda
Ulusun ideali var olduğunda
Halk eğitim komiseri olarak
Var git dedi bana Kazakistan'a.*

Кірістім іске жанымды салып,
Зиялыларды қасыма алып.
Жұмыс жасадық жұмылып бірге,
Жүрмейік деп біз ұятқа қалып.

*Sarıldım işe ben canla başla
Aydınları hemen yanıma alıp
Gece gündüz çalışıp birlikte
Utanmayalım diye halk önünde.*

Өтсең-ай сол күн тұрмады ұзақ,
Ильич қайтты, басталды тұзақ.
Талауға түсті, тонауға түсті,
Голощёкин кеп, тағы да қазақ.

*Heyhat! O günler çok uzun sürmedi
İliç göçüp gitti, başladı tuzak
Kör kuyulara, odlara atıldı
Goloşkin'in sözüyle yine Kazak.*

Ұлттық ұлы рухымызды
Зымыян қу жақ быт-шыт қып бұзды.
Жік-жікке бөліп зиялымызды,
Тамұққа айналытты өмірімізді.

*Yüce ulu, benlik ruhumuzu
Sinsi hile, kumpaslarla bozdu
Bin parçaya böldü ziyalımızı
Cehenneme çevirdi hayatımızı.*

Бабадан жеткен ән-жырымызды,
Мәдени мұра байлығымызды,
Жоюды көздеп қыспаққа алды,
Ана тілі мен түтінімізді.

*Atadan kalan şarkı türkülerimizi
Kültür mirası, töre zenginliğimizi
Bastırdı, kasıp kavurup yok etti
Ev bark ocak ve ana dilimizi.*

Құм қылды қайрат-жігерімізді,
Таптады барлық өнерімізді.
Кескенде үміт-күдерімізді,
Білмедік кімге сенерімізді.

*Yele savurdu, kül etti alın terimizi
Çiğnedi, yıkıp yok etti emeğimizi
Kırıp geçirdi ümit hayallerimizi
Bilmedik artık kime güveneceğimizi.*

Айтылған адал ақылды сөзді,
Тыңдамай ар мен ұяттан безді.
Ерлерді елден аластап қуды,
Көтерді көкке есер мен езді.

*Söylenen makul ve âdil hak sözü
Dinlemedi, kaybetti hayâsını
Yiğitleri yeri yurdundan etti
Savurdu yele, târ-u mâr eyledi.*

Мінезі оның секілді құйын,
Мың құбылтады пікірін, ойын.
Тәркілеу соңы аштыққа ұласып,
Тиді бұл дәуір Алашқа қиын.

*Karakteri bin bir şeikle girer
Sinsi kurnazdır, şeytana benzer
Bezdirip kutlığa mahkum eder
Çileli devir, Alaş'ı kül eder.*

Бәрін де соның ертерек сезіп,
Отыра алмадым үндемей төзіп.
Байыппен айттым халқымның зарын,
Лепірді сонда малтасын езіп.

*Her şeyi önceden sezip hissettim
Sessizce oturup dayanamadım
Açık söyledim halkımın feryadını
Bıkıp usanmadan acı hüsrânını.*

Ел ішіндегі алуан жайдан,
Шындықты айтқанды ұнатсын қайдан.
Кіші октябрді жасаймын мен деп,
Даурығып қу жақ бізге ашты кіші майдан.

*Halk içinden kimileri her bir yerden
Hakkı hakikati gömme derdinde
Kimi aralık devrimi peşinde
Saldırdı sinsi düşman dört cepheden.*

Қолында билік ит болып қапты,
Ал онан кейін қасқыр боп шапты.
Жиырма сегіздің желтоқсанында,
Қызылордада түрмеге жапты.

*Elindeki güç kolları köpek oldu
Vahşi amansız canavara döndü
Yirmi sekizin aralık ayında
Yine Kızılorda'da zindana koydu.*

Онысы аздай Сібірге айдатты,
Ондағы қорлық сорды қайнатты.
Қазақтың емес орыстың жерін,
Өркендетуге жанды қинатты.

*Yetmezmiş gibi Sibirya'ya sürdü
Zalimin zulmü yürekleri dağladı
Kazak'ın değil Rus'un yerlerini
Kalkındırmak için kul köle yaptı.*

Азапты ауыр жұмысқа салды,
Жұқарып-жүнжіп жүйкеміз қалды.
Бейнеттің төзбей қиындығына,
Талай боздақтар сол жерде қалды.

*Anlatması zor ağır işlere saldı
Aç, susuz bir deri bir kemik bıraktı
Azabın ve zulmün çelik kısıracında
Düştü toprağa can vatan evlatları.*

Оралып едік Сібірден біз сау,
Отыз жетіде тағы бір құрсау.
Құрылып сұмдық сұрқиялықпен,
Зиялы біткен ұсталды боп жау.

*Şükür Sibirya'dan döndük canımız sağ
Otuz yedide hortladı baskı ve zulüm
Hayasızca kurdukları düzen saltanata
Ziyalılar tükendi diye çöktü düşman.*

Беймезгіл көкте ойнаған жайдай,
Зымыяндықты кім көрген мұндай.
Атып та жатыр, асып та жатыр,
Зұлымдықпенен жендеттер сондай.

*Zamansız gökyüzünde oynar gibi
Kim görmüş böyle alçak zalimliği
Astığı astık, sanki derebeyi
Yaşattı cellatlar kanlı vahşeti.*

Бұл зұлматқа да таппадық қайран,
Қанішер неткен Сталин тиран.
Халықтың қанын судай ағызған,
Басылмас оңай советтік ойран.

*Şaşırmadık hiç de biz bu zulmete
Kan içici vampir Stalin tiran
Su gibi akıttı halkın kanını
Unutulmaz öyle Sovyet yıkımı.*

Ұлттардың барлық қаймағын сүзіп,
Қалдырмай түгел алғандай тізіп.
Шығатын кезең алсыта болар,
Шынжыр бұғауды талқандап үзіп.

*Halkların emek, iliklerini sömürdü
Ellerinden alıp bir bir sıraya dizdi
Kurtuluş, belki henüz uzak ve ırakta
Zincirleri kırıp hürriyete koşmada.*

Өркенді ел боп тұрса деп Алаш,
Билігі өзінде болса деп Алаш,
От пенен суға түстік қой біздер,
Тәуелсіздігін алса деп Алаш.

*Müreffeh bir halk olsa diye Alaş
Yöneten, özü olsa diye Alaş
Adadık yoluna biz canımızı
Bağımsız, erkin olsun diye Alaş.*

Өлі де солай ұраным – Алаш!
Өмірлік шырқар жыр-әнім – Алаш!
Бір замандарда өз азаттығын,
Алады сөзсіз Отаным – Алаш!

*Dün, bugün ve yarın da uranım Alaş
Dilimde duam, şarkı türküm Alaş
Bir zaman gelecek özü sözünü
Alacak elbet yurdum vatanım Alaş!*

Өлсем де досым, Алаш деп өлем,
Бойына жердің Алаш деп енем.
Елу жыл бәлкім, бір ғасырдан соң,
Халқыма сонда Алаш деп келем.

*Dostum, ölsem de Alaş diye ölürüm
Taşı toprağın Alaş diye öperim
Belki elli yıl, belki bir asır sonra
Halkıma elhak, Alaş diye dönerim.*

Демеймін саған әзірге сыр аш
Бізге де түбі жаяды құлаш
Әуелі бізді қайта оралтады
Тәуелсіздігін алам десе Алаш.

*Demiyorum sana bak sırrı malumunu
Yayılr her yana, sarıp bağına basar
Önce silkinir, bizi ayağa kaldırır
Hürriyet ateşini yaktığında Alaş!*

Бодандықтың түнегін Алаш,
Жарады бір күн жүрегім Алаш.
Кек кернесе о дүниеде де,
Тілерміз біз де тілегін Алаш.

*Esaretin paslı zincirini Alaş
Şüphesiz kıracak bir gün canım Alaş
Öç kinimiz kalsa da âhir dünyaya
Bil ki senin sözün, sözümüzdür Alaş.*

Файзулла саған айтатын бір сөз,
Қауіпті әрі қатерлі бұл кез.
Көрде де бір түп көде аман қалар,
Амалшыл ең ғой, зәбірге сен төз.

*Feyzullah daha bir kelâmım var
Tehlikenin kol gezdiği zaman
Mezarda da bir tutam ot yeşerir
Uyanık ol, kanma hileye her an!*

Мұраттас болған замандастарға,
Антына адал қаламдастарға,
Мұхтарды аман сақтаңдар дедім,
Жеткізеді ол елін асқарға.

*Gönlü bir, dili bir arkadaşlara
Andına sadık aydın yazarlara
Muhtar’ı kollayın ve destek verin
Işıktır halka, aydın yarınlara.*

Өзіне де айттым: «кетеміз біз» – деп,
Отыр ғой сұмдар құртуды көздеп.
Кешірім сұрап жори арыз жаз,
Жүрген жан боп, әділдік іздеп.

*Söyledim özüne: “Gidiyoruz meçhule!”
Pusu kurmuş sinsiler, yok etmek üzere
Arz yazdırıp affa matuf itirafname
Güya hak hukuk ve adaletin peşinde!*

Амалсыз олар кешірім қылмақ,
Жұрттан сүйтіп жақсы атақ алмақ.
«Осылай жазсаң, Мұхтаржан» – дедім,
Басыңа сонда қонады зор бақ.

*Suçluyu nihayet bulduk diye
Makam mevki sahibi olacak
Dedim: “Böyle yazarsan Muhtarcan
Başın büyük belaya kalacak!”*

Ол маған қарап, аң-таң боп тұрды,
Ойланып біраз көңілін бұрды.
Бұл қалай болмақ, енді не оттап,
Демей ме тұзақ өзіне құрды.

*O bana şaşkın şaşkın bakakaldı
Düşündü, düşüncelere kapıldı
Bu niye, niçin ve nasıl olur ki?
Derken tor tuzağın içinde kaldı.*

Жоқ қалқам сөкпесек ірге,
Сен енді кетесің бізбенен бірге.
Болашағың зор үміт артамыз,
Рухын ұлттың жеткізгей өрге.

*Hey dostum eğer ki uzak durmasan
Katarlar bizim kervana seni de
Sana inancımız sonsuz ve tamdır
Ulaştır ulusu kutlu hedefe!*

Біздерден саған аманат осы,
Халық жауы емес, халықтың досы.
Екенімізді бір сенен артық,
Білетін түбі болмайды кісі.

*Bizden sana emanet bu ülkü
Halk düşmanı değil, halk dostu
Olduğumuzu senden başka
Bilir her nefer ve Âdemoğlu.*

Аталы сөзге ақылды тоқтар,
Өсетін халық асылын жоқтар.
«Жарайды, Аха» – деп құшағын жайды,
Көзінен жасы бұршақтап Мұхтар.

*Atasözüne akıllı itibar eder
Feraset sahibi halk, aslını bilir
“Tamam, peki!” diyerek kucakını açtı
Gözünden damlayan gözyaşıyla Muhtar.*

Сол күнгі оны соңғы көргенім,
Ұнады бәлкім үлгі бергенім.
Рухын ұлттың көтерсе Мұхтар,
Менің де онда өмір сүргенім.

*O günü onunla son görüştüğüm
Belki makul gördü, öğüt verdiğim
Ulusun tuğunu kaldırsa Muhtar
O zaman şad olur, ruhum yüreğim.*

Файзулла, солай, заман бір жұмбақ,
Қай кезде елге болады салмақ.
Тәркілеу менен аштықта өшкен,
Қазақтың орны қай кезде толмақ.

*Fezullah işte zaman bir muamma
Halk ne zaman kavuşur huzur, felaha
Cebir, sulta ve kutluk günlerinden
Kazak nasıl kurtulur, erişir refaha?*

Жасымда мынау алпыстан асқан,
Нұр тайып беттен, ажарым қашқан.
Отырмын мең-зең айыпқа батып,
Туған халқыма атанып дұшпан.

*Ne çare ki, yaşıam altmıştan aştı
Surat kırış kırış, cemalim soldu
Zindandayım iftira ve yaftalarla
Halk düşmanı diye ulu Kazağıma!*

Сырқырап жан-тән, сыздайды жүрек,
Еленбей әсте елге еткен еңбек.
Еңсеңді басып, есіңді алған,
Ашылар қашан бұл қара түнек.

*Titriyor ruhum, sızlıyor yüreğim
Halk için emeğin bedeli olmaz
Özünü aklını başından alan
Ne zaman dağılır bu kara duman?*

Соңымнан ерген қуатты бір лек,
Үркердей шоғыр келе жатқан түйдек.
Міржақып, Сәкен, Мағжан мен Мұхтар,
Болса екен аман – деп тілек тілеп.

*Geliyorlar arımdan sanki sıradağlar
Ürker yıldızı gibi apaydın ve parlak
Bak işte, Mircakıp, Saken, Magcan ve Muhtar
Dökülür dilimden hep dilek ve dualar.*

Атырам таңды, батырам күнді,
Бар шығар жандар менен де мұңды.
Қаншама азар берсе де даттап,
Мойындамадым тағылған мінді.

*Şafağı uyandırır, güneşi batırırım
Vardır benden daha dertli ve kaygılısı
Ne kadar ruhuma verse de azap ve acı
Umursamadım hiç bana atılan suçtu.*

Сезеді жүрек, ажалым жақын,
Өлмейді босқа азамат ақын.
Өзіңе досым аманат жырым,
Бұл жазған тегі ең соңғы хатым.

*Seziyor yüreğim, ölümüm yakın
Ölmez boş yere yiğit ozan akın
Dostum sana emanet şiirlerim
Bil ki bu da en sonuncu mektubum.*

Отанға сенем, халқыма сенем,
Айтыңдар менен ұрпаққа сәлем.
Жеткізер түбі еліме байтақ,
Атымды менің ақсұңқар өлең.

*Güvenirim vatanıma, yüce halkıma
Benden selam söyle arımdaki neslime
Ulaştırır başı ulu soylu Kazağa
Bu adımlı, şahin kanatlı şiirlerim.*

Ауысар ұрпақ, алмасар жылдар,
Уақыт пен біздің жалғасар жырлар.
Жойар ма құнын елге еткен еңбек,
Табылса егер ұрпақты құндар.

*Kuşaklar değişir, ard ardına geçer yıllar
Nesilden nesle aktarılır, bizim şiirler
Halk için unutulur mu dökülen emek, ter
Varsa eğer vatan için çarpan genç yürekler.*

Келеді алысып ақ пенен қара,
Қайғы мен қуаныш, бақ пенен нала.
Ежелден бері өтуде осылай,
Жаға жыртысып, шындық пен жала.

*Geliyor uzaklardan ak ve kara
Kaygı ve sevinçler, baht ile bela
Ezelden beri hayatın kanunu
Gerçekle yalanın bu kavgasında.*

Жеңеді түбі әділет бірақ,
Болады анық жауап пен сұрақ.
Басынан тұнып ашылса егер,
Мұхитқа айналар жылға мен бұлақ.

*Muzafferdir hepsine adalet ama
Çıkar ortaya soru ve cevap
Başından eğer açıksa berrak
Okyanusa dönüşür dere ve bulak.*

Танбаған бір сәт сүюден халқын,
Садуақасов Смағұл марқұм.
Голощёкин мен Сталин бізді,
Тұйыққа тіреп – деп өтті әр күн.

*Halkı uğruna geri hiç durmamış
Merhum Smagul Saduvakkasov
Kanlı Goloşkin ve Stalin bizi
Derin kör kuyulara attı her gün.*

Ұғар ма айтшы ғалымды надан,
Қажытты бізді қан шеңгел заман.
Жатырмын тілеп, Бейімбет, Сәкен,
Мағжан мен Мұхтар болса деп аман.

*Duyar mı söyle âlimi, ey cahil?
Kan kusturdu bize kanlı zaman
Tek arzu dileğim Beyimbet, Saken
Magcan'la Muhtar sağ kalsa aman.*

Шәкәрім – ағам, Жүсіпбек – інім,
Біреуі – айым, біреуі – күнім.
Секілді еді-ау, опат боп кетті,
Сүюден тынбай халқы мен елін.

*Şakerim ağabey, Cusipbek kardeşim
Biri ayım ise diğeri güneşim
Bir kasırga estirdi kapılıp gitti
Gözünü bile kırpmadan halkı için.*

Ұстайын мен де солардың жолын,
Ажал мен апат оңым мен солым.
Қатем болса егер кешіре гөр, елім,
Күткенім енді менің де өлім.

*Şüphesiz benim de yolları yolum
Ecel ve azap ise sağım, solum
Hatam var ise bağışla, ulusum
Beklediğim artık benim de ölüm.*

Файзулла досым, өлеңнің кені,
Айрықша аңсап, сағындым сені.
Аман ба, айтшы алыста жатқан,
Аяулы ана, Торғайдың елі.

*Feyzullah dostum işte mektubun özü
Açıkça ve bilhassa özledim seni
Sağ mı söyle, şimdi uzaklarda kalan
Şefkatli ana, Torgay'ın ahalisi.*

Досыңның сәби бал шағы өткен,
Ақ көлге жаным, бардың ба көпке.
Сонау бір жастық күндердегідей,
Тердің бе гүлдер аршалы беттен.

*Bu dostunun çocukluk çağı geçti
Uzun zamandır gittin mi Ak Göl'e
Şen şakrak, gençlik günlerdeki gibi
Derdin mi çiçekler çamlık yakadan?*

Шүкіршілік деме мен туған ауыл,
Бүтіндік деме елдегі тәуір.
Қыстауға келіп, мәре-сәре боп,
Жүрме екен, қайран, ағайын-бауыр.

*Hal ahvali iyi mi doğduğum köyün
Birlik dirlikte mi halkın vaziyeti
Kışlağa gelip harıl harıl işleri
Yaşıyor mu hısım akrabalar cümlesi?*

Сағынтты мені сүйікті мекен,
Түсіме кірді апам мен көкем.
Он сегіз жылға сотталған еді-ау,
Патшаға қарсы-ай күрескен әкем.

*Özletti beni sevgili yurdum
Düşüme girdi anam ile atam
On sekiz yıla mahkûm edildi
Çar'a karşı direnen ulu babam.*

Мерзімін өтеп, қайтқанда елге,
Қарсы алдық шығып, жазира белге.
Ақ көлім саған жеттім бе шын деп,
Топырақты сүйді жата қап жерге.

*Görevini bitirip döndü yurduna
Karşıladık onu bozkırın belinde
Hey Ak Gölüm sana kavuştum mu diye
Toprağını öptü kapaklanıp yere.*

Мені де шырмап сағыныш сондай,
Ақ көлді ойлап құмарым қанбай,
Отырмын досым, ертеңге маған,
Сыйлайды екен тағдырды қандай.

*Sevinci beni sarıp sarmaladıkça
Ak Göl'ün hayaline doyamadıkça
Yaslandım duvara düşledim yarınları
Mukadderat, alın çatımızda yazılı.*

Ақ көлде шіркін көзімді жұмсам,
Бір төмпешік болып сол жерде қалсам,
Арманым жоқ қой қабірім сонда,
Құшақтап тұрса май қара жусан.

*Şirin Akgöl'de gözümü yumsam
Küçük bir tepesi olup kalsam
Daha ne isterim, kabrim orda
Sarsa beni çiçekler ve yavşan.*

Файзулла досым, кенен көңілді,
Сыйлаймын сендей кемеңгер ұлды.
Кітап басып берейін деп ем,
Жібермей қойдың өлеңдерінді.

*Fezullah dostum zengin gönüllü
Sayar severim sen gibi yiğidi
Kitap yazıp göndereyim diye
Hâlâ göndermedin şiirlerini.*

Қыс кетіп, шығар көгілдір көктем,
Ұмытылар әлі азабын шеккен.
Дарынды жас ең соңымнан ерген,
Ауылда қалдың, қайтейін, әттең!

*Kış bitti geliyor işte bahar
Çile azap çeken de unutulur
Yetenekli genç, sonuma yetişen
Köydesin, çare yok elden gelen.*

Файзулла, маған тағылған кінә,
Шылғи өтірік, қып-қызыл жала.
Халқыңды қорлап өлең жаздың деп,
Сүймейсің оны ниетің қара.

*Fezullah bana atılan yafta
Küllü yalan ve asılsız iftira
Halkı aşağılayan şiirler yazdın diye
İğrenirsin ondan, fesat ve niyeti kara!*

Деп жазды көпке, толқытып елді,
Өзімді тұр ғой сор күтіп енді.
Жер ұйығым деп жырладың жалған,
Сарыарқа деген жалаңаш шөлді.

*Yazdı, halkı galeyana getirdi
Beni hedef tahtasına çevirdi
Cennet yerim diye söyledin yalan dolan
Sarıarka adlı ıssız ve kurak çölü.*

Бұған өзіңнің жырларың дәлел,
Бәрі айқын мұнда тексерсең егер.
Мазак қылғансың жалқау надан деп,
Жауым деп отыр сондықтан сені ел.

*Buna sizin safsatalarınız delil
Her şey açık, araştırırsan eğer
Alaylar ederek tembel cahil diye
Düşman sana hain der, sonunda el!*

Жырладың жалған елім-елім деп,
Зар қақтың босқа тілім-тілім деп.
Отырсың бүгін сормандай болып,
Көзің іріңдеп, қолың дірілдеп.

*Halkım, yurdum dedin sahte sözlerle
Yalan gözyaşı döktün dilim dilim diye
Bugün oturuyorsun aptallar gibi
Şiş gözler, bezgin ve titreyen ellerle.*

Қазақ емес, біз ежелден қырғыз,
Аталып солай, жазылған елміз.
Сен келіп оны қазақ деп жаздың,
Дейсің оқуға қазақша жүргіз.

*Kazak değil biz ezelden Kırgız'ız
Ad, kaderimiz bir yazılan eliz
Sen gelip onu Kazak diye yazdın
Diyorsun bak, Kazakça oku ve yaz!*

Халықпыз күншіл, бірлігі осал,
Білімсіз, ойсыз, тірлігі нашар.
Ру-ру боп шуылдап жүрміз,
Ұлт болмасақ, береке қашар.

*İnsanlarımız kıskanç, birliği yok
Bilimsiz, dirliksiz ve ferasetsiz
Boy soyum diye bir bir bölünmüşüz
Ulus olmazsak hüsrandır sonumuz.*

Ойладың жаулық Советке әр күн,
Мысалдар жазып, дүркін де дүркін.
Әліппе жасап, «Тіл құрал» қылдың,
Зорлап кіргізіп араптың әрпін.

*Düşünürsün düşman cenahı her gün
Örnekler verip tekrar da tekrar
Elifbe yazıp "Til Kural" kıldın
Zorla, şerle soktun Arabın harfın.*

Бітеді ертең дәмі мен тұзың,
Бүгіннен бастап тірліктен безін.
Орысқа үйлендің, себебін айтсақ,
Жек көресің сен қазақтың қызын.

*Bitecek damaktaki tat ve tuzun
Bugünden sonra hep gider dirliğin
Rus'la evlendin sebebini sorsan
Hakir görüyorsun Kazak'ın kızın.*

Өтірік деп айтшы осының бәрі,
Болмайды енді қулығың дәрі.
Бетін бояған халық жауысың,
Өмір сүрмейсің сен мұнан әрі.

*Hadi yalan de söyle, bunların hepsi
Hinliğinin foyası meydana çıktı
Sensin halk düşmanı ve yüzü maskeli
Ömür süremezsın artık bundan arı.*

Осылай деп бір қанқұйлы қазақ,
Төндірді менің басыма тозақ.
Дедім мен оған білгенінді істе,
Бола алман енді сендерге мазақ.

*İşte böyle öfke kin kusan bir Kazak
Kurdu başıma tuzak üstüne tuzak
Dedim elinden geleni ardına koyma
Zinhar olamam size artık oyuncak.*

Қалғандай, сірә, жындануға аз-ақ,
Қанталап көзі, әлгі қу қазақ.
Халқымды оятқан асыл сөзімді,
Қылды ғой менің өзіме тозақ.

*Kaybetmiş aklını, deliye dönmüş zahir
Gözleri kan çanağı, kurnaz hin Kazak
Ulu halkımı uyandıran asil sözlerimi
Kurşun ok, hedef etti, bana çevirdi.*

Мүмкін бе мұндай қорлыққа төзу,
Сұрқия жанның іші тар сөзі.
Көнеді екенсің маңдайға бітсе,
Осындай егер жазмыш жазу.

*Mümkün mü rıza böyle muameleye
Behey hinoğlu hinin içi dar sözüne
Alışmış insan yazılmışsa alına
Bak, böyle bir kaderi yazan kaleme.*

Өзіңдей жанның қаламыңды ұста,
Өлең-жыр сыйла, халқыңа нұсқа.
Талантты туған бауырым менің,
Жетесің мүмкін бақытқа басқа.

*Şunu bil ki hep itibar et kaleme
Öğüt, yol gösteren şiirler yaz halkına
Yetenekli, becerikli kardeşim benim
Kavuşursun kısmetse baht ve huzura.*

Сүрдік қой өмір қолайсыз шақта,
Тасталдық жанған қып-қызыл шоққа.
Бір кезде саған аманат қылған,
Мұрамды жеткіз келер ұрпаққа.

*Sürdük ömür, zor ve çetin bir zamanda
Atıldık, yanıp kavrulduk kıpkızıl odna
Rıcamdır sana emanet bıraktığım
Mirasımı ulaştır, yeni kuşaklara.*

Елу жыл өтер, немесе ғасыр,
Айығар сонда бүгінгі тасыр.
Тарихқа түгел тексеру болар,
Талқыға түсер жасық пен асыл.

*Elli yıl geçer aradan belki bir asır
Bugünün gerçeği yarını uyandırır
Tarihe not düşer vurur damgasını
Saklı ve açık her şey ortaya çıkar.*

Сенемін досым, өлген мен өзім,
Ұрпаққа жетіп, өлмейді сөзім.
Ақиқат таңы атады анық,
Осыған менің жетеді-ай көзім.

*Dostum inanırım, yitip ölen benim
Gençlere ulaşmadıkça ölmez sözüm
Hakikat şafağı kuşkusuz atacak
İşte o an huzurla kapanır gözüm.*

Dörtlük kalıbında doksan kıtadan oluşan manzume içerik itibarıyla Ahmet Baytursınulı’nın ağıtı gibi görünse de özünde Ahmet Baytursınulı’na Kazakların ağıtıdır. O dönem yürekleri Kazak için çarpan, gece gündüz varını yoğunu Kazak gençlerine adayan Magcan Cumabayulı, Saken Seyfullin, Cusipbeklere dökülen gözyaşı, saygı ve minnetin ifadesidir.

Bugünün aydın Kazakistan’ın ve Kazaklarının kazanımlarında bilgi ve bilimi düstur edinen Ahmet Baytursınulı ve arkadaşlarının emeği, alın teri ve yılmaz iradesi söz ve notalarla bayraklaşıp dillerden düşmeyen destana dönüşmüştür.

Sonuç

Kazak eğitimi ve Kazakçadan söz edildiğinde ilk akla eğitim ve siyaset tarihine damgasını vuran münevver şahsiyet, vatanperver devlet adamı, idealist gazeteci, şair ve yazar Ahmet Baytursınulı gelir. Kazak halkı onu “Kazak halkının manevi önderi”, “Milletin gurur ve şerefi” bilmiş, her zaman gereken sevgi ve saygıyı göstermiştir. Kazak dil araştırmalarının yapıldığı bir enstitüye “Ahmet Baytursınulı Kazak Dil Enstitüsü” adını vererek ölümsüzleştirmiştir.

Sürgünden sürgüne, hapishaneden hapishaneye gönderilirken ideallerinden asla taviz vermemiş, hayatının her anında Kazak gençlerinin eğitim öğretimiyle ilgili aralıksız programlar hazırlamış, kitaplar yazmıştır.

En son Kızıl Orda hapishanesinde arkadaşı Fayzullah Satıbaldulı’na -”Qan Şeñgel” olarak bilinen- yazdığı mektubu Kamitbek Musabayulı 90 kıtalık manzumeye, destana çevirmiştir. Bestesini yapıp nota, müzik ve dombırayla buluşturan ise Nagaşibay Alpisulı’dır. Eser, farklı zaman ve mekânlarda Kazak müzisyenler tarafından icra edilirken halkın yoğun ilgi ve takdirini kazanmıştır. Bu yoğun ilgi sonucu Ahmet Baytursınulı ile ilgili bilimsel çalışmalara, dönemin siyaset, kültür ve eğitimine yönelik araştırmalara önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca genç kuşaklar üzerinde dil, ulus-kültür bilincinin pekişmesinde önemli rol oynamıştır.

Eseri dombıralarıyla yorumlayan Kazak müzisyenlerin icrasında derin bir ayrılık ve hasret hüznü hissedilir. Ancak kararsızlık ve ümitsizlik hâkim değildir. Dombıranın her teline dokunuşla çıkan notaların eşlik ettiği neler, milli marş gibi Kazak gençliğinin geleceğine, birlik ve beraberliğine sarsılmaz inancını yüreklere nakış nakış işlemektedir.

Kaynakça

- “Ahmet Baytursınulı Özel Sayısı” (2022). Kardeş Kalemler, Sayı: 189, Ankara.
- Alibekiroğlu, Sertan (2005). Kazak Âlimi Ahmet Baytursunoğlu’nun Hayatı ve Eserleri. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Balcı, Onur (2023). *Ahmet Baytursınulı 23 Ağıt (23 Joqtaw)*. Çanakkale: Akademi Yayınları.
- Biray, Nergis (1999). “Ahmet Baytursunoğlu ve Eserleri (1873/1937)”, *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 5, s. 10-16.
- Biray, Nergis (Kış 2005). “Ahmet Baytursınulı’na Göre Kazak Türkleri Yazılı Edebiyatının Dönemleri ve Türleri”, *Millî Folklor Dergisi*, (Prof. Dr. Abdurrahman Güzel Armağanı), S. 68, s. 67-78.
- Biray, Nergis (2011). *Ahmet Baytursınulı Şiirleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Biray, Nergis (2022). *Ahmet Baytursınulı Hakkında Yazılar ve Makaleleri*, Bengü Yayınları, Ankara.
- Biray, Nergis (Bahar 2015). “Kazak Bozkırında Başkaldırı ve İsyanın Sesi”, *Gazi Türkiyat*, S. 16, s. 1-14.
- Bozımbaykızı Saigy, Gülnar (2015). “Ahmet Baytursunoğlu ve Kazak Ceditçiliği”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, C. 4, S. 1, s. 189-193.

- Kınacı Baran, Cemile (2022). “Alaş Aydını Ahmet Baytursınulı (1872-1938) ve Edebiyata Hizmeti: ‘Edebiyat Tanıtıkı’ Kitabı”, *Kardeş Kalemler*, S. 189, s. 32-41.
- Kokıbassova, Gülnar (2009). Ahmet Baytursınov (Hayatı, Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı). Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Türk Dili ve Lehçeleri Bilim Dalı.
- Köbey, Hüseyin (Güz 2002). “Kazak Dil Bilgini Ahmet Baytursınov”, (Çev. Ali Abbas Çınar), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 14, s. 223-234.
- Moldatayev, Kanat (Ekim 1997). “Ahmet Baytursınov”, *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, S. 15, s. 45-51.
- Özdemir, Emin (2008). “Ahmet Baytursınov’un Hayatı ve 20. Yüzyılın Başında Kazakistan’da Eğitim Faaliyetleri İçindeki Yeri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, s. 61-74.
- Tamir, Ferhat (1999). “Ahmet Baytursınov ve 1926 Bakü Türkoloji Kongresi”, 1926 Bakü Türkoloji Kongresinin 70. Yıl Dönümü Toplantısı, Ankara, s. 115-119.
- Toktorbay Eldos, <https://qazaqadebiyeti.kz/20896/anshe-gel-kimdiki>, (Erişim Tarihi: 18.10.2023, 18.23).
- Зәуреш Смағұл, Ахметтің музыкалық мұрасы, <https://tilmedia.kz/kk/info/853>, (Erişim Tarihi: 18.10.2023, 20.02).